

Archeologisch vooronderzoek Dendermonde – Kerkstraat 42

Natasja Reyns en Jordi Bruggeman

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba 051

Aard onderzoek: Prospectie
Vergunningsnummer: 2011/315
Naam aanvrager: Natasja Reyns
Naam site: Dendermonde, Kerkstraat 42

Opdrachtgever: Vereniging der Zusters van de H.-Vincentius van Dendermonde vzw,
Kerkstraat 97, B-9200 DENDERMONDE
Opdrachtnemer: All-Archeo bvba, Barelveldweg 4, B-2880 BORNEM
Terreinwerk: Natasja Reyns, Jordi Bruggeman en Marjolein Van Celst
Administratief toezicht: Onroerend Erfgoed Oost-Vlaanderen, Nancy Lemay, Gebroeders Van Eyckstraat 4-6, B-9000 GENT

Rapportage: All-Archeo bvba
Determinaties: drs. Jordi Bruggeman en dra. Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Barelveldweg 4
B-2880 Bornem

info@all-archeo .be
0478 36 57 07
0498 15 84 40

© All-Archeo bvba, 2011

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek. De aanbevelingen dienen louter ter advisering van het bevoegde gezag, zijnde Onroerend Erfgoed.

Inhoudsopgave

1 INLEIDING.....	5
2 PROJECTGEGEVENS EN AFBAKENING ONDERZOEK.....	7
2.1 Afbakening studiegebied.....	7
2.2 Aard bedreiging.....	8
2.3 Onderzoeksopdracht	9
3 BESCHRIJVING REFERENTIESITUATIE.....	11
3.1 Landschappelijke context.....	11
3.1.1 Topografie.....	11
3.1.2 Hydrografie.....	11
3.1.3 Bodem.....	12
3.2 Beschrijving gekende waarden.....	12
3.2.1 Historische gegevens.....	12
3.2.2 Archeologische voorkennis.....	16
3.2.3 Inschatting intactheid archeologisch erfgoed en archeologische potentie.....	18
4 RESULTATEN TERREINONDERZOEK.....	19
4.1 Toegepaste methoden & technieken.....	19
4.2 Bespreking werkputten.....	20
4.2.1 Overzicht aangetroffen muurresten.....	20
4.2.2 Westelijke deel.....	21
4.2.3 Werkput 3.....	25
4.2.4 Oostelijke deel.....	25
4.3 Fasering.....	30
4.4 Afgebakende sites.....	31
4.5 Besluit.....	32
5 WAARDERING.....	33
5.1 Site 1 – Fasen 1 en 2.....	33
6 ANALYSE VAN DE GEPLANDE SITUATIE: EFFECTEN.....	35
7 AANBEVELINGEN.....	37
7.1 Adviezen.....	37
8 BIBLIOGRAFIE.....	39
8.1 Publicaties.....	39
8.2 Websites.....	39
9 BIJLAGEN.....	41
9.1 Lijst van afkortingen.....	41
9.2 Glossarium.....	41
9.3 Archeologische periodes.....	41
9.4 CD-rom.....	41

1 Inleiding

Naar aanleiding van de aanleg van een nieuwbouw op het domein van de Vereniging der Zusters van de H.-Vincentius van Dendermonde vzw, werd door Onroerend Erfgoed, een prospectie met ingreep in de bodem geadviseerd.

Deze opdracht werd op 11 mei 2011 aan All-Archeo bvba toegewezen. Op 29 september werden twee putten aangelegd in functie van twee funderingsmassieven voor de schoring van de gemene muur. De putten hadden een gemiddelde afmeting van 1,40 x 1,40 m en een gemiddelde diepte van 1,30 m. Van 13 tot en met 18 oktober werd begeleiding voorzien bij het uitbreken van de vloerplaat. De aanleg van de proefputten vond plaats van 26 tot en met 28 oktober, onder leiding van Natasja Reyns en met medewerking van Jordi Bruggeman en Marjolein Van Celst.

De bedoeling van het onderzoek was om binnen het plangebied archeologisch erfgoed te karteren en het eventueel aanwezige archeologisch erfgoed te lokaliseren, te interpreteren en te waarderen, zodat een advies wordt uitgebracht over eventuele vervolgstappen met betrekking tot het archeologisch vrijgeven van het plangebied, of bepaalde zones hierbinnen en het definiëren van eventuele sites die in de toekomst volledig onderzocht dienen te worden alvorens die zones vrijgegeven kunnen worden.

De eindbeslissing over het vrijgeven van de gronden en/of archeologisch vervolgonderzoek ligt bij Onroerend Erfgoed.

2 Projectgegevens en afbakening onderzoek

2.1 Afbakening studiegebied

Het projectgebied is gelegen in de provincie Oost-Vlaanderen, stad Dendermonde (Fig. 1), perceel 309F (kadaster Dendermonde, 1ste afdeling, sectie C). Het onderzoeksgebied beslaat een oppervlakte van circa 800 m² en is volgens het gewestplan gelegen in gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut (0200).

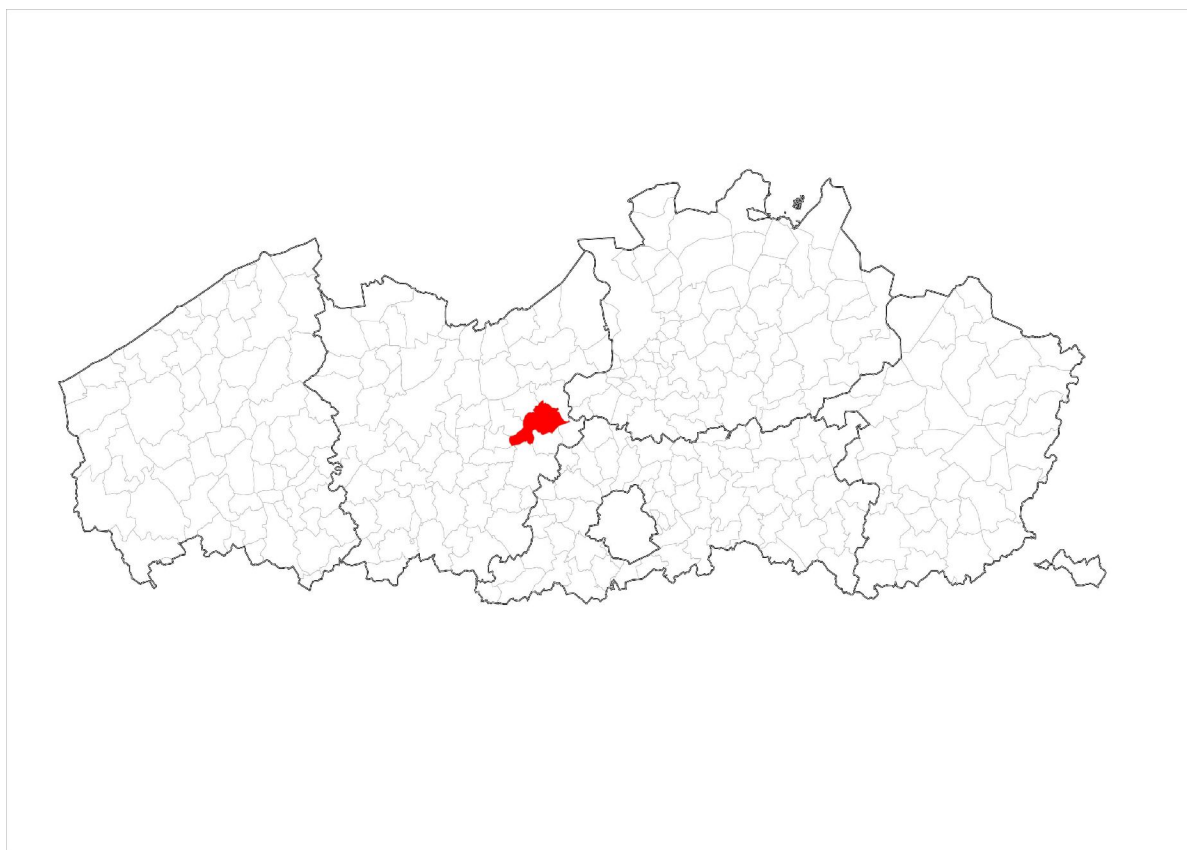

Fig. 1: Situeringsplan

- Administratieve gegevens met betrekking tot de locatie van het onderzoek:
  - Provincie: Oost-Vlaanderen
  - Locatie: Dendermonde
  - Plaats: Kerkstraat 42
  - Toponiem: H. Geestkapel
  - x/y Lambert 72-coördinaten:
    - 130906, 191312;
    - 130916, 191396;
    - 130990, 191389;
    - 130955, 191311.

Het projectgebied is gelegen ten noorden van de Kerkstraat, ten oosten van het Onze-Lieve-Vrouwekerkplein, ten zuiden van de Noordlaan en ten westen van de Kazernestraat (Fig. 2).

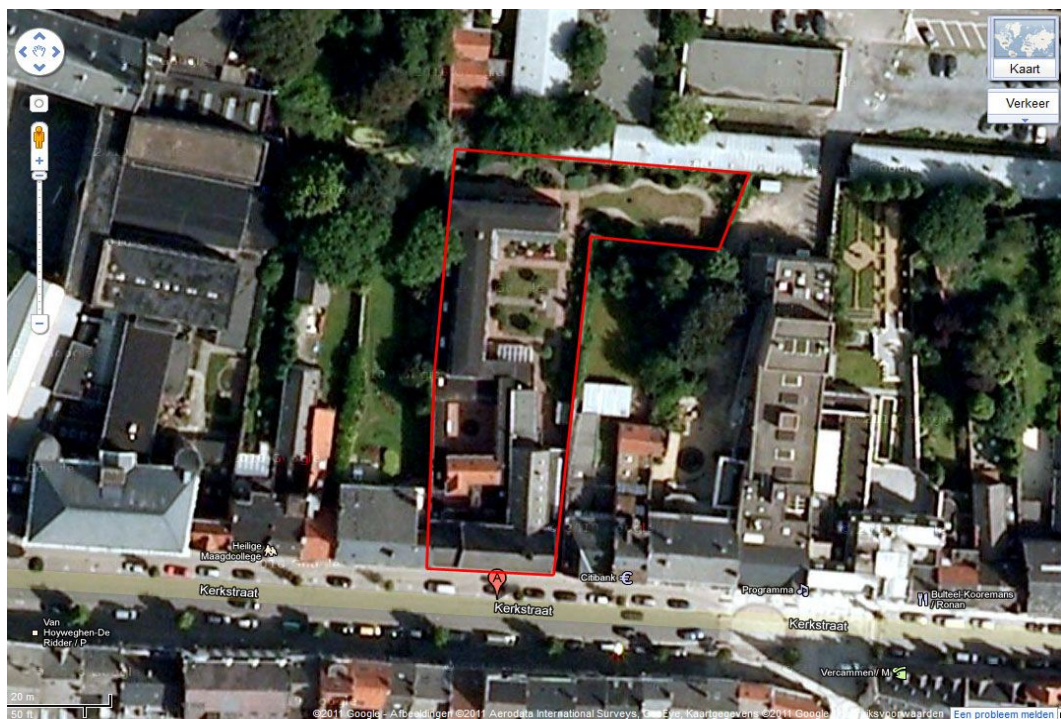

Fig. 2: Kleurenorthofoto met een situering van het onderzoeksgebied (maps.google.nl)

2.2 Aard bedreiging

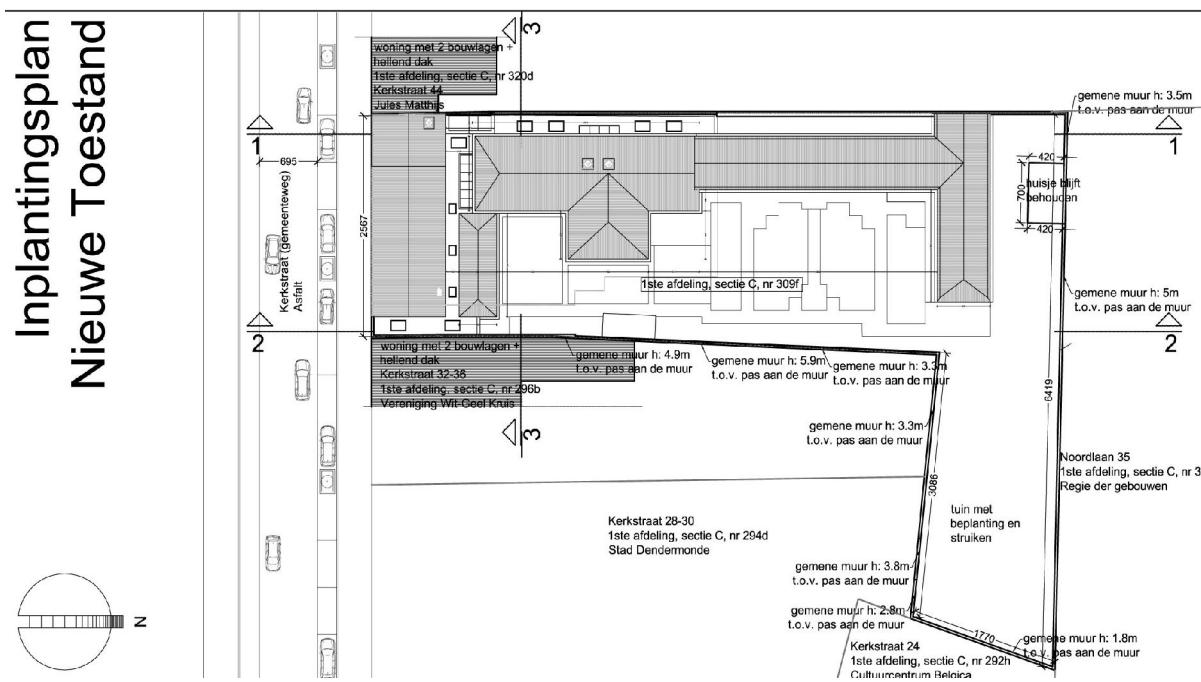

Fig. 3: Ontwerpplan

Binnen het plangebied wordt, na sloop van een groot deel van de bebouwing, een nieuw klooster opgetrokken (Fig. 3). Dit gaat gepaard met een verstoring van het archeologisch bodemarchief.

2.3 Onderzoeksopdracht

De bedoeling van het onderzoek was het vaststellen van de eventuele aanwezige archeologische waarden en deze in relatie tot hun context te interpreteren en zo correct mogelijk te waarderen om de gevolgen van de geplande bedreiging te kunnen inschatten. Hieruit moet dan een advies voortvloeien met betrekking tot de volgende stappen, zijnde bijvoorbeeld het vrijgeven van de terreinen of de noodzaak van een eventueel vervolgonderzoek.

Een aantal vragen dienden in het bijzonder beantwoord te worden:

- zijn er archeologische sporen aanwezig?
- Wat is de aard en de datering van de sporen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen (goed, gebioturbeerd, ...)
- in welke mate heeft de huidige bebouwing en verharding de aanwezige archeologische waarden verstoord?
- welke aspecten verdienen bijzondere aandacht bij een eventueel vervolgonderzoek?

3 Beschrijving referentiesituatie

3.1 Landschappelijke context

3.1.1 Topografie

Op de topografische kaart is het gebied gelegen rond 4,6 m TAW (Fig. 4). Het eigenlijke onderzoeksterrein kent nauwelijks hoogteverschillen.

Fig. 4: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<http://dov.vlaanderen.be>)

Fig. 5: Hydrografische kaart (<http://www.agiv.be>)

3.1.2 Hydrografie

Het gebied is gelegen binnen het Denderbekken, in de subhydrografische zone Dender van monding Hoezebeek (incl.) tot monding in nieuwe/rechtgetrokken Dender (excl.) afgesloten.

Ten noorden is een naamloze waterloop gelegen, die in het oosten uitmondt in de Oude Dender. Ten zuiden van het terrein loopt het Roodzeeuwken, dat eveneens in het oosten uitmondt in de Oude Dender. Het gebied ligt ingesloten tussen de Oude Dender in het zuidoosten en de Schelde in het noordoosten.

3.1.3 Bodem

Het onderzoeksgebied is gelegen in de streek van de zandstreek. De geologische ondergrond bestaat uit de Formatie van Lede (Ld), gekenmerkt door lichtgrijs fijn zand, soms met kalksteenbanken, kalkhoudend, fossielhoudend (*Nummulites variolarius*), soms glauconiethoudend, en met basisgrind.¹

Op de bodemkaart is het onderzoeksgebied gelegen in bebouwde zone. Ten westen van het onderzoeksgebied is op de bodemkaart (Fig. 6, groen) een sterk gleyige kleibodem zonder profiel (Eep) weergegeven. Ten zuidwesten (oranje) bevindt zich een uiterst natte zandleembodem zonder profiel (Lgp(o)).

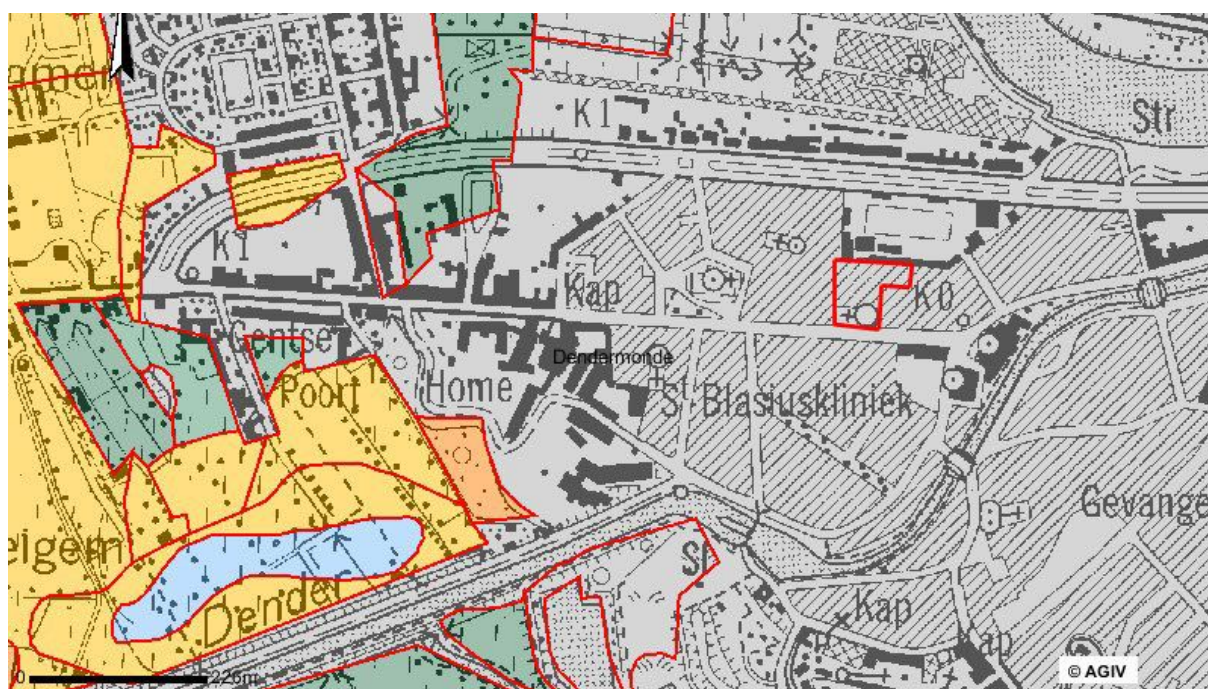

Fig. 6: Bodemkaart (<http://www.agiv.be>)

3.2 Beschrijving gekende waarden

3.2.1 Historische gegevens

Vermoedelijk raakte tegen het einde van de Frankische periode de huidige stadskern bevolkt. Op politieke vlak is het ontstaan van het 'Land van Dendermonde' te situeren in de 10de of de eerste helft van de 11de eeuw. Op een eiland in de Dendermonding werd een burcht opgericht. De bestaande nederzetting ontwikkelde zich tijdens de 11de en 12de eeuw tot een belangrijk handels- en lakencentrum, dat in 1233 zijn stadskeure kreeg van Robrecht van Bethune.

In de 11de eeuw werd er een romaanse O.-L.-Vrouwekerk opgericht. In het eerste kwart van de 13de eeuw kwam er een nieuwe omwalling met een aantal versterkte poorten. De eerste abdij dateert uit 1223. Kort nadien ontstond ook het begijnhof. In de 13de en 14de eeuw werd de O.-L.-

¹ <http://dov.vlaanderen.be>

Vrouwekerk in gotische stijl herbouwd en de kerk van Sint-Gillis-Binnen opgericht. In de 14de eeuw raakte Dendermonde betrokken bij een reeks conflicten tussen de stad Gent en de Vlaamse graven. Verwoestingen en economische sancties werden haar deel en waren de oorzaak van een langzame economische achteruitgang. Na de Beeldenstorm van 1578 volgde er een periode van restauratie. In de tweede helft van de 17de en het begin van de 18de eeuw werd deze adempauze echter alweer door een reeks verwoestende oorlogen en belegeringen doorbroken.²

In 1345-1346 werd op de locatie van het onderzoek een huis opgericht ten behoeve van de armen in een in het huis van H. Slabbaert, deken van de Sint-Goedelekerk te Brussel en kanunnik van de Collegiale kerk te Dendermonde. In 1432 werd er een godshuis voor arme vrouwen aan toegevoegd. Dit Heilig Geesthuis herbergde eeuwenlang 16 arme vrouwen. Na een brand in 1563-1564 werd het gebouw hersteld. Het omvatte een huis met erf, een kapel, een poortgebouw met erboven een kamer en een zolder, evenals een tweede huis met een boomgaard. Daarachter bevonden zich het huis van de *meesteres* en de armenhuisjes. De in 1645 samen met andere delen vernieuwde kapel was eenbeukig, drie traveeën lang en vlak afgesloten. Het zadeldak had een kleine dakruiter in het midden. Het Heilig Geesthuis werd in 1796 door de Franse overheid afgeschaft. De gebouwen werden in 1839 openbaar verkocht aan de Clarissen-Colettinen uit Sint-Niklaas. De Arme Klaren vestigden er een klooster met kluizen en namen er in 1841 hun intrek. Circa 1876-1878 lieten ze aan de straatkant een nieuwe neogotische kapel en een portierswoning optrekken in de plaats van de kapel die volgens een datumsteen in 1645 verbouwd was. In 1848 was deze nog hersteld. In 1914 brandde de kapel uit. Enkel de buitenmuren bleven gespaard. Daarna werd ze naar de oorspronkelijke plannen circa 1920 heropgebouwd.

In 1985 werd dit klooster opgeheven en werden de gebouwen een deel van het klooster van Sint-Vincentius-à-Paulo.³ De kapel werd gerestaureerd en op 14 augustus 1988 opnieuw ingewijd. Bepaalde toegevoegde elementen verwijzen naar Sint-Vincentius. De kapel bleef haar openbare functie behouden.⁴ De voormalige H. Geestkapel van de arme klaren, thans horende bij het klooster van de zusters van Sint-Vincentius a Paulo, omvattende de straatvleugel met kapel, inkomhal, voormalige portierswoning en doorrit zijn beschermd als stadsgezicht en als monument op 10/12/2003.⁵

De kloostergebouwen van de Arme Klaren werden gegroepeerd rondom twee kleine binnenkoeren en de tuin, maar werden door de overname door de zusters van Sint-Vincentius grotendeels gewijzigd en gemoderniseerd. Enkel de structuur van de kloostergang en een gebouw dat haaks op de kapel staat en van waaruit de arme klaren de mis konden bijwonen bleef behouden. De later geplaatste jaartalsteen "1645" in de buitengevel, herinnert aan één van de restauraties van de vroegere kapel. De aankleding van deze ruimtes werd volledig veranderd. Een "kluisje" of een "Heilig Geesthuisje" met haard en pomp, gelegen achterin de tuin, dat eertijds bestemd was als onderdak voor arme dames, is een enige restant van meerdere kluizen. Thans wordt het gebruikt als rommelkot – tuinhuisje.⁶

Verder bestaat specifiek voor het onderzoeksgebied ook oud kaartmateriaal. Een eerste kaart is de kaart van Deventer, die dateert uit het derde kwart van de 16de eeuw. Daarop is de kapel te zien, maar de zone achter de gebouwen aan de straatzijde wordt niet duidelijk weergegeven (Fig. 7).

2 <http://www.dendermonde.be/product.aspx?id=2183>

3 Dauwe 2010: 699.

4 <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/48955>

5 <http://onroerenderfgoed.ruimte-erfgoed.be/Default.aspx?tabid=14603&ObjectID=OO002946>

6 <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/48955>

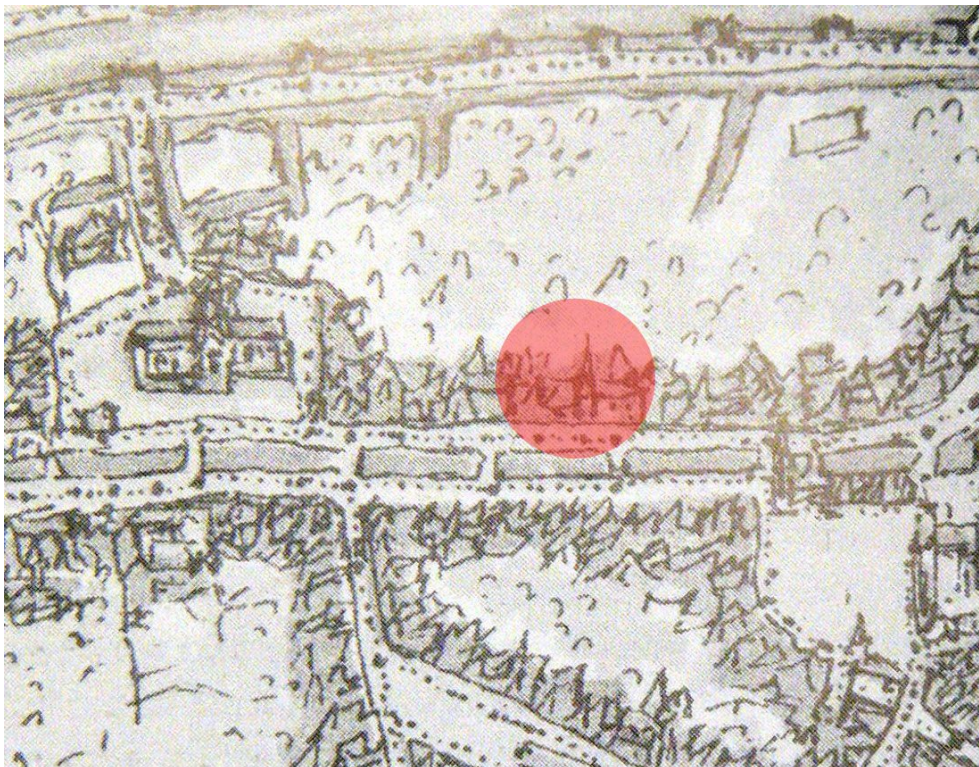

Fig. 7: Detail Deventerkaart (Pée en Stroobants 1991: 64)

Op de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778) (Fig. 7), is ter hoogte van het onderzoeksgebied ook bebouwing zichtbaar, met een kapel aan de straatzijde en gebouwen aan de oostzijde van het terrein.

Fig. 8: Detail Ferrariskaart (www.ngi.be)

Op de Popp-kaart (tussen ca. 1842 en 1879), die wellicht grotendeels nog de situatie weergeeft zoals tijdens de laatste fase van het Heilig Geesthuis, is te zien dat dit bestaat uit de kapel aan de straatzijde, met daarachter bebouwing aan de oost- en westzijde van het terrein, langs een centrale (pand)gang. Aan de westzijde bevinden zich twee binnenkoeren en aan de oostzijde één binnenkoer. In het noordwesten is nog een bewaarde cel aanwezig (zie hoger). De huidige vorm van het perceel is hier ook reeds in te herkennen (Fig. 11).

Fig. 9: Detail Popp-kaart (dgtl.kbr.be)

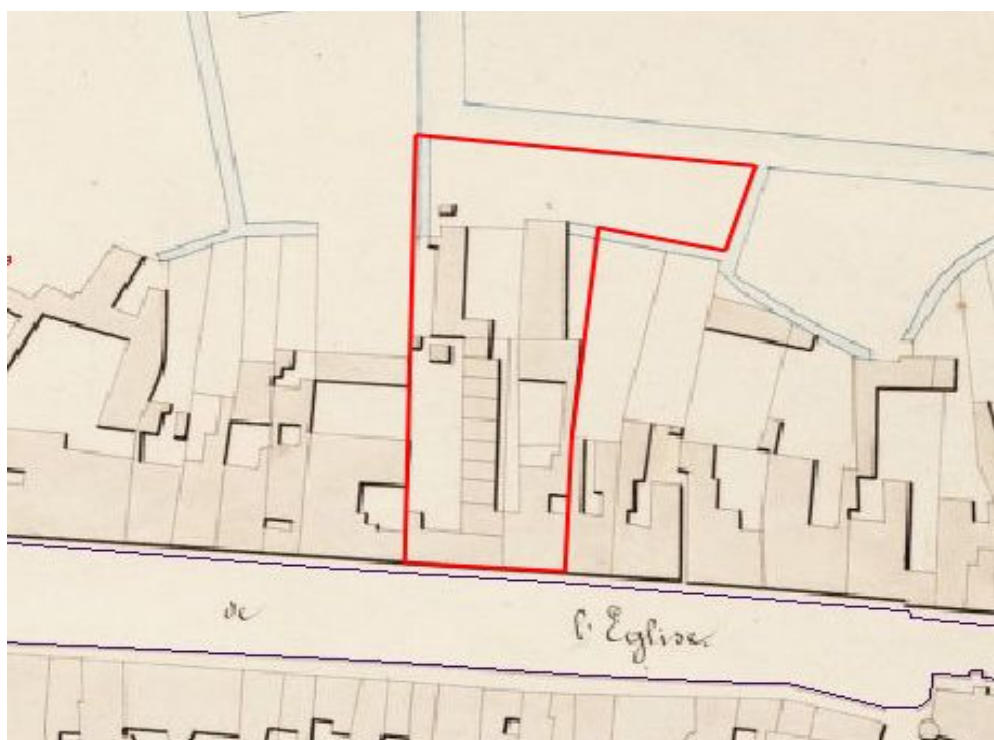

Fig. 10: Atlas der Buurtwegen (<http://www.gisoost.be/ATLASBW/>)

Op de Atlas der Buurtwegen uit circa 1841 (Fig. 10), die een iets latere situatie lijkt weer te geven dan de Popp-kaart, zijn een aantal wijzigingen vast te stellen. Aan de westzijde is een deel van de bebouwing verdwenen, achteraan zijn er een aantal gebouwen bijgekomen en de gang is aan de straatzijde overdekt. Op de Atlas der buurtwegen zijn aan de westzijde van de centrale gang de cellen duidelijk weergegeven.

De laatste fase van de bebouwing blijkt sterk gewijzigd te zijn tegenover de oudere fasen (Fig. 11). De kapel en portierswoning, aangelegd circa 1876-1878, beslaan nu de volledige breedte aan de straatzijde en een doorgang vanaf de straat naar achteren bevindt zich nu aan de oostzijde. Een groot deel van de bebouwing achter de kapel werd gewijzigd door de zusters van Sint-Vincentius vanaf 1985.

Fig. 11: Huidig kadasterplan (2011) (www.agiv.be)

3.2.2 Archeologische voorkennis

In en aansluitend op het projectgebied zijn volgens de Centraal Archeologische Inventaris enkele gekende archeologische waarden aanwezig (Fig. 12):

- CAI 1271: Heilige Geesthuis, in 1839 openbaar verkocht en later omgevormd tot klooster van de Arme Klaren (zie historische gegevens).⁷
- CAI 150542: Huis Van Winckel. Hier werden funderingsmuren (daterend tussen 16de en 18de eeuw) aangetroffen. Verder werden nog resten aangetroffen van een herenwoning gebouwd in 1901/02, dat uitbrandde in 1914, evenals van een bakstenen regenwaterton.⁸

⁷ Stroobants 2007: 3-5.

⁸ Yperman 2010.

Fig. 12: CAI (<http://geo.vlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai>)

Nabij het projectgebied zijn volgens de Centraal Archeologische Inventaris nog verschillende andere gekende archeologische waarden aanwezig:

- CAI 827: Op de Grote Markt werd een kerkhof aangetroffen dat dateert tussen 1040 en 1077. Hier bevonden zich een 27-tal graven, waarvan tien kindergraven. Allen hadden dezelfde oost-west oriëntering en niets wijst erop dat de graven elkaar overlaptten. In relatie hiermee werden ook resten van de burchtkapel aangetroffen. Uit de 12de of 13de eeuw dateert een houten kade van de Visgracht. Deze begrenste de burcht van de Heren van Dendermonde in het westen. De kade bestaat uit een systeem van balken, boomstammen, planken en takken. Een tweede gracht loopt van aan de Visgracht, ter hoogte van taverne 'den Ooievaar', westwaarts, en maakt dan een bocht naar het noorden en mondt uit in de Kerkgracht ter hoogte van het Vleeshuis. De Grote Markt zelf was in de 12de eeuw nog niet verhard. In 1308 wordt het plein vermeld als "marct" en rond zelfde periode verhard. Uit het midden van de 16de eeuw dateert de laatste algemene ophoging van het plein.⁹
- CAI 1181: Grote Scheldebrug. Een veerbrug of Lange Brug over de Schelde, vóór de Wase Poort. Ook wel "Het groot Veer" genoemd. De brug wordt voor het eerst vermeld in 1379, wordt in 1452-1453 vernieuwd en in 1742 vervangen. In 1823 wordt het een brug op stenen pijlers.¹⁰
- CAI 1189: Belfort en lakenhallen. Het belfort was de hoektoren van de lakenhal.¹¹
- CAI 1193: Openbare stedelijke bibliotheek in de nabijheid van de voormalige stadswallen (Gentsepoort of Steenpoort) en in de buurt van het vroeger Sint-Blasiusgasthuis. Uit de 16de eeuw werden resten van leerlooiersactiviteiten aangetroffen.¹²
- CAI 1196: Onze-Lieve-Vrouwekerk en kerkhof. Op het kerkhof lag de koninklijke smidse, dat dateert uit de 18de eeuw.¹³
- CAI 1197: de Cop. Hier werden gebouwresten aangetroffen uit de late middeleeuwen.¹⁴

9 Vervoort 2004: 102-106. Velleman 2005.

10 Dauwe 1985: 70-73.

11 Dhanens 1961: 19-33.

12 Vervoort 2005.

13 Dauwe 1985: 32-33.

14 Beeckman/Lambrecht 2007.

- CAI 1203: Vleeshuismuseum. Het eerste vleeshuis werd gebouwd in 1293.¹⁵
- CAI 1220: Veerpoort.¹⁶
- CAI 1251: Klooster van de Zwarte Zusters en Pesthuis. Vroeger Kromme Elleboog genoemd.¹⁷
- CAI 1259: Weeshuis. Voorheen het oud hof van Sint-Baafs nu Heilige maagdcollège. In 1845 werden de gebouwen afgebroken en vervangen door een nieuw bouwwerk in neo-byzanthijnse stijl.¹⁸
- CAI 1267: Vishalle.¹⁹
- CAI 1268: Sint-Niklaas- en Sint-Joriskapel. Op de zuidwestelijke zijde van de markt, naast of achter elkaar, op de plaats van de herberg "de Duitsch" oudste vermelding Sint-Niklaaskapel: 1328, Sint-Joriskapel: 1407.²⁰
- CAI 1270: Onze-Lieve-Vrouw op de Werfkapel die dateert uit de 16de eeuw.²¹
- CAI 20038: Stadsmuren-Noordlaan, aan de fabriek van Vertongen-Goens en de Kazerne.²²
- CAI 30000: Kerkstraat-Kerkgracht. Overblijfselen van de noordelijke en zuidelijke grachtmuren van de Kerkgracht. Verbindingsgracht tussen de Dender, Vis- of Burchtgracht en de vestingen ten westen van de stad.²³
- CAI 30001: Theresianenklooster. Vroeger de brouwerij "De Zwane" en het aanpalend huis "de vier Eemers" uit de late middeleeuwen, nu het administratief centrum Dendermonde.²⁴
- CAI 30006: DSC kliniek. Hier werden oude funderingen aangetroffen die dateren uit de nieuwe tijd.²⁵
- CAI 30008: Burcht van de Heren van Dendermonde, op de zuidelijke binnenkoer van het gerechtsgebouw. In 1662 werd hier het klooster van de Karmelieten-Discalsen (1662-1797) gebouwd.²⁶

3.2.3 Inschatting intactheid archeologisch erfgoed en archeologische potentie

Het projectgebied is gelegen binnen een zone met een gekende archeologische waarde, met name een Heilig Geesthuis. In de nabijheid zijn nog heel wat gekende archeologische waarden gesitueerd die dateren uit de middeleeuwen en nieuwe tijd. Het onderzoeksgebied heeft dan ook een groot potentieel voor resten uit de middeleeuwen en nieuwe tijd. De aanwezigheid van resten uit andere periodes is moeilijk in te schatten op basis van het bureauonderzoek.

Op basis van het bureauonderzoek kon de intactheid van het archeologisch erfgoed moeilijk ingeschat worden. Een deel van het onderzoeksgebied blijkt reeds lange tijd bebouwd geweest te zijn. De graad en de aard van de verstoring die de recentste verbouwingen hebben toegebracht aan het potentieel aanwezige archeologische bodemarchief, zal op het terrein vastgesteld moeten worden.

---

15 Dauwe 1985: 76-79.

16 Dauwe 1985: 52-53.

17 Pée 2003: 5-17.

18 Dhanens 1961: 39.

19 Dhanens 1961: 39.

20 Dhanens 1961: 177-178.

21 Dhanens 1961: 178.

22 <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=20038>

23 Stroobants 1984: 51.

24 Pée 2003: 5-17.

25 Verlaeck 1999: 43.

26 Pée 2003: 5-17.

4 Resultaten terreinonderzoek

4.1 Toegepaste methoden & technieken

Het onderzoek bestond uit twee delen. In de eerste plaats diende een werfbegeleiding uitgevoerd te worden bij de uitbraak van de vloerplaat, waarbij er over gewaakt diende te worden dat er geen verstoring aangebracht werden aan de archeologische resten die zich eventueel onder deze vloerplaat bevonden. Bij deze begeleiding werden de muurresten, die vlak onder deze vloerplaat aan het licht kwamen, opgemeten.

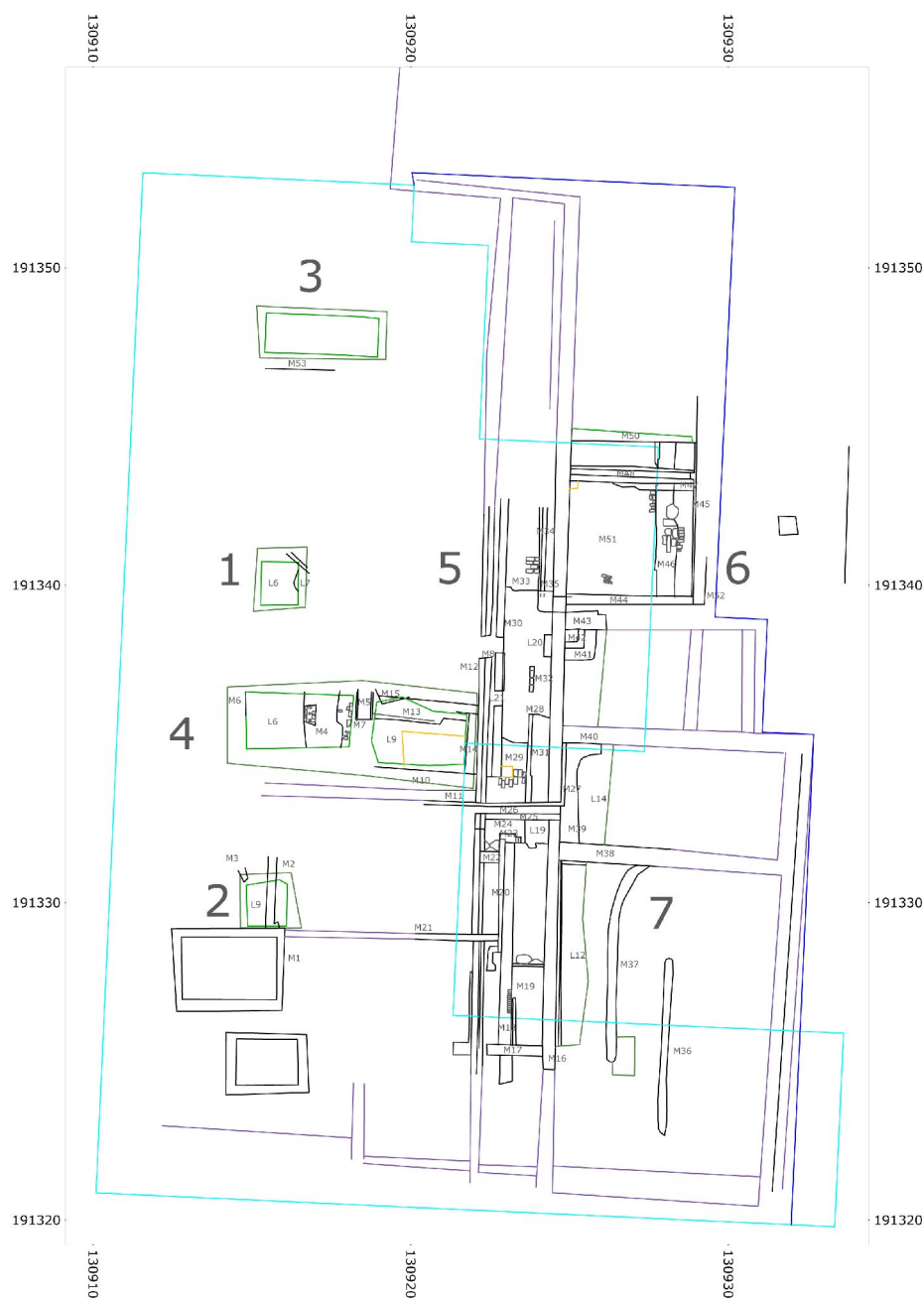

Fig. 13: Grondplan van de verschillende werkputten (groen), met weergave van het afgebroken gebouw (donkerblauw) en het nieuwe gebouw (lichtblauw). Sonderingen zijn oranje weergegeven. Muren vastgesteld tijdens de werfbegeleiding zijn paars weergegeven.

Het tweede deel omvatte de aanleg van een aantal proefputten (Fig. 13), om een inschatting te maken van de aard en omvang van de eventueel aanwezige archeologische resten. De totale af te graven oppervlakte bedroeg minimaal 12 % van het te prospecteren terrein. De putten werden ingepland op basis van historische en cartografische gegevens en de nodige veiligheidsmarges ten aanzien van de omliggende bebouwing. Deze inplanting werd licht aangepast aan de terreinomstandigheden en de archeologische vaststellingen op het terrein. De verstoorde bovengrond werd verwijderd tot op het eerste archeologisch leesbare niveau, bepaald door de leidinggevende archeoloog. De putten werden stratigrafisch onderzocht en de grondvlakken werden geregistreerd, evenals een aantal relevante profielen.

4.2 Bespreking werkputten

De eerste twee werkputten werden aangelegd in functie van twee funderingsmassieven voor de schoring van de gemene muur. De putten hadden een gemiddelde afmeting van 1,40 x 1,40 m en een gemiddelde diepte van 1,30 m. De overige werkputten werden ingeplant op basis van vraagstellingen die deels gebaseerd zijn op cartografische bronnen (zie hoger). In totaal werd hierbij circa 125 m² open gelegd en werden resten van een aantal bouwfasen van het Heilig Geesthuis en het klooster aangetroffen.

4.2.1 Overzicht aangetroffen muurresten

Om lange beschrijvingen van aangetroffen muurresten te vermijden en om eenvoudigere vergelijking mogelijk te maken, wordt hier alvast een beknopt overzicht gegeven van de verschillende eigenschappen van de aanwezige muren en vloeren.

Muur	Omschrijving	Materiaal	Formaat (in cm)			Verband	Mortel		
			L	B	H		Hardheid	Samenstelling	Inclusies
M1	muur	baksteen	18	8	5	Vlaams	zeer hard	cementmortel	
M2	muur	baksteen	18	8	5	Vlaams	zeer hard	cementmortel	
M3	muur	baksteen	17	8	4,5		vrij hard	kalkmortel	kalk
M4	vloer	baksteen	brokken			geen	vrij zacht	zavelmortel	
M5	muur	baksteen	18	8	4	staand	vrij hard	zavelmortel	
M6	muur	baksteen		8	4		vrij hard	kalkmortel	kalk
M7	muur	baksteen		12x14	6	koppen	vrij hard	zavelmortel	
M8	muur	baksteen	16	8	4	staand	zeer hard	kalkmortel	
M9	vloer	baksteen	brokken			geen	zeer hard	kalkmortel	kalk
M10	muur	baksteen	18	7,5	4	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M11	muur	baksteen	21	8	4	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M12	muur	baksteen	21	8	4	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M13	vloer	baksteen	24	12,5	6	blok	vrij zacht	zavelmortel	
M14	muur	baksteen	brokken			geen	zeer hard	kalkmortel	kalk
M15	muur	baksteen	18	8	5	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M16	muur	baksteen	18	8	5	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M17	muur	baksteen	18	8	4	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M18	muur	baksteen	18	8	4	staand	zeer hard	cementmortel	
M19	vloer	beton	n.v.t.			geen	zeer hard	beton	
M20	muur	baksteen	18	8	5	staand	vrij hard	kalkmortel	kalk
M21	muur	baksteen	20	9	9	halfsteens	zeer hard	cementmortel	
M22	muur	baksteen	19	9			zeer hard	cementmortel	
M23	muur	baksteen	19	9	5		vrij hard	kalkmortel	kalk

Muur	Omschrijving	Materiaal	Formaat (in cm)			Verband	Mortel		
			L	B	H		Hardheid	Samenstelling	Inclusies
M24	vloer	baksteen	n.v.t.				vrij zacht	zavelmortel	
M25	muur	baksteen	20	9	9	halfsteens	zeer hard	cementmortel	
M26	gootje	baksteen	n.v.t.				zeer hard	cementmortel	
M27	muur	baksteen	20	9	9	halfsteens	zeer hard	cementmortel	
M28	muur	baksteen	20	9	4	halfsteens	vrij hard	kalkmortel	kalk
M29	vloer	baksteen	23	11	4	wild	vrij zacht	zavelmortel	
M30	muur	baksteen	18	8	4	staand	vrij hard	kalkmortel	kalk
M31	vloer	baksteen	brokken			geen	vrij zacht	zavelmortel	
M32	muur	baksteen	23	11	4		vrij zacht	zavelmortel	
M33	vloer	baksteen	21	11	2,5		vrij zacht	zavelmortel	
M34	muur	baksteen	20	9	9	halfsteens	zeer hard	cementmortel	
M35	gootje	beton	n.v.t.						
M36	muur	baksteen	18	9	5		vrij zacht	kalkmortel	kalk
M37	muur	baksteen	20	9	5		vrij zacht	kalkmortel	kalk
M38	muur	baksteen	18	8	5	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M39	vloer	beton	n.v.t.			geen		beton	
M40	muur	baksteen	18	8	5	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M41	vloer	beton	n.v.t.			geen		beton	
M42	muur	baksteen	20	9	9	halfsteens	zeer hard	cementmortel	
M43	muur	baksteen	18	8	5	staand	zeer hard	kalkmortel	kalk
M44	muur	baksteen	20	9	9	halfsteens	zeer hard	cementmortel	
M45	muur	baksteen							
M46	muur	baksteen	20	9	5		vrij zacht	zavelmortel	kalk
M47	muur	baksteen					vrij hard	kalkmortel	kalk
M48	muur	baksteen	16	8	5	staand	vrij hard	zavelmortel	
M50	muur	baksteen					vrij hard	kalkmortel	kalk
M51	vloer	baksteen	16t18	8t9	4	wild/tegel	vrij zacht	zandbed	
M52	muur	baksteen	16	7,5	4	staand	vrij zacht	zavelmortel	
M53	muur	baksteen	18	9	4	staand	vrij hard	kalkmortel	kalk
M54	muur	baksteen				koppen	zeer hard	cementmortel	
M55	betonblok	beton	n.v.t.			geen	zeer hard	beton	
M56	verbouwing	baksteen	20	8	5	staand	vrij hard	zavelmortel	
M57	vloer	baksteen	17,5	7,5	4,5	tegels	vrij hard	kalkmortel	kalk

Tabel 1: Beknopt overzicht van de aangetroffen muur en vloerresten

4.2.2 Westelijke deel

Het westelijke deel van het onderzoeksgebied omvat de werkputten 1, 2 en 4. In het grootste deel van deze drie werkputten kon een gelijkaardige lagenopbouw vastgesteld worden (Fig. 15 en Fig. 17). Bovenaan bevindt zich het vloerniveau van de laatste kloosterfase, dat op een betonplaat gelegen is (laag 1). Daaronder bevinden zich een donkerbruine homogene laag met veel puin zoals baksteen, beton en plastic (laag 3), gevolgd door een donkere geelbruine gevlekte vulling (laag 4). Beide lagen kunnen gerelateerd worden aan een rioleringsstelsel, dat zich uitstrekt binnen dit deel van het onderzoeksgebied. Op bepaalde plaatsen is ook te zien dat bij de

plaatsing van de riolering een aantal oudere muren beschadigd zijn. Verder werden in werkput 1 nog enkele puinpakketten vastgesteld (lagen 2 en 8).

Vondstmateriaal uit laag 3 omvat een randfragment van een faience bord, een randfragment van een teil in rood geglaazuurd aardewerk en twee rand- en twee wandfragmenten gedraaid grijs aardewerk van een kogelpot. De aangetroffen vondsten wijzen op een datering in de nieuwe tijd, hoewel de kogelpot een oudere datering heeft, 10de tot 13de eeuw. Uit laag 4 zijn twee fragmenten kleurloos vensterglas afkomstig, die eveneens in de nieuwe tijd gedateerd lijken te kunnen worden.

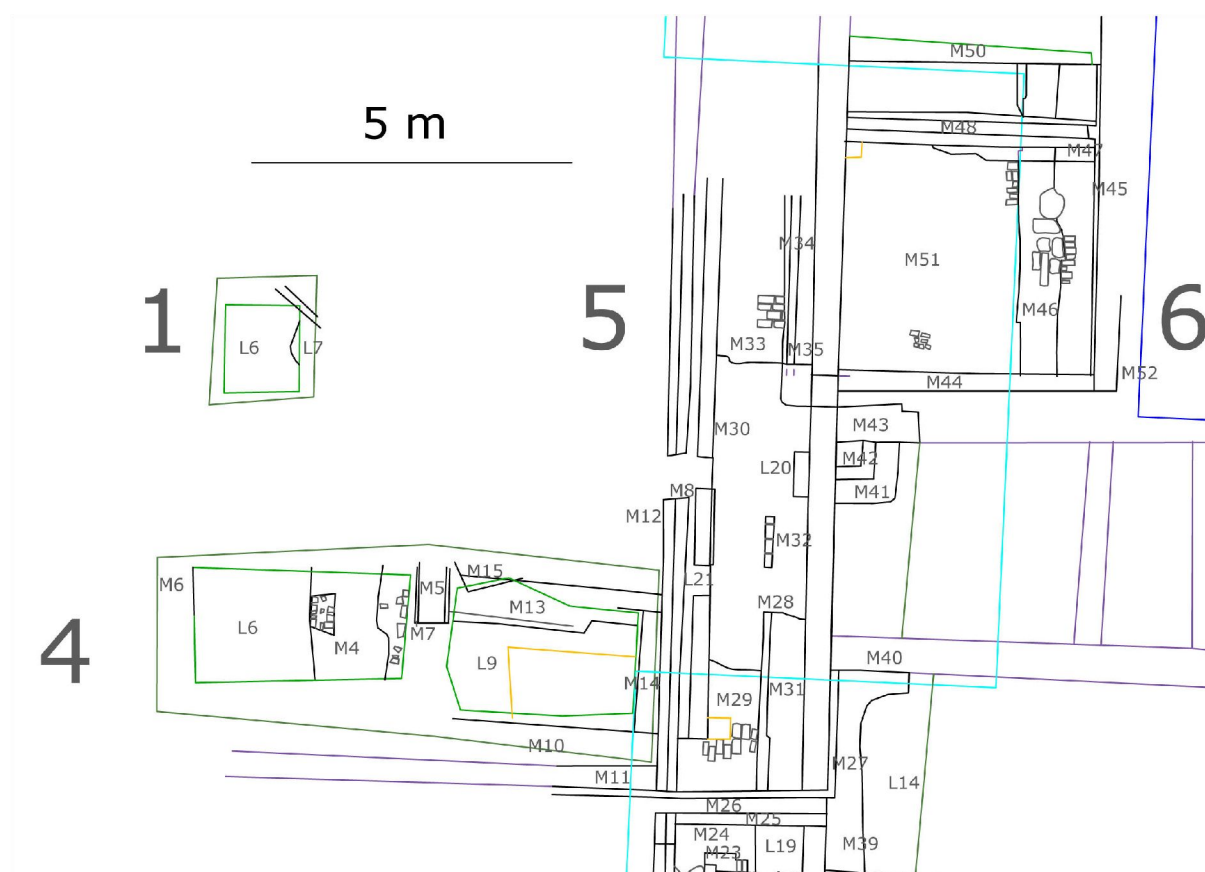

Fig. 14: Detail grondplan noordelijke deel onderzoeksgebied

Hieronder bevindt zich een donkerbruine homogene laag, die wat baksteen en mortel bevat (laag 5), gevolgd door een gelijkaardige laag, die meer puin bevat (laag 6). Deze laag is enerzijds gelegen op een donkerbruine homogene laag die wat baksteen bevat. Meer naar het midden van het onderzoeksgebied toe, kon in werkput 4 een vloer vastgesteld worden (muur 4), bestaande uit baksteen, gerecupereerde fragmenten natuursteen en zavelmortel. Deze vloer werd mogelijk ook onder minder goed bewaarde omstandigheden vastgesteld in werkput 2, onder de vorm van een homogeen lichtbruin laagje (laag 7), en is in werkput 4 gelegen tegen muur 7.

Vondstmateriaal uit laag 5 omvat een randfragment Westerwald steengoed van een kan en vier wandfragmenten van een majolica bord met blauwe florale decoratie. De overige vondsten in aardewerk bestaan uit rood aardewerk en omvat vijf randfragmenten rood geglaazuurd aardewerk, waaronder één van een bord met gele slibversiering, één van een casserole en één van een cache-pot, twee bodemfragmenten rood geglaazuurd aardewerk met standring, drie wandfragmenten en een oorfragment in rood geglaazuurd aardewerk en een wandfragment ongeglazuurd rood aardewerk. Tot slot werden in deze laag nog een fragment bot, twee

fragmenten mortel en een fragment kalkzandsteen aangetroffen. De vondsten dateren de laag in de nieuwe tijd.

Vondstmateriaal uit laag 6 omvat een wandfragment Westerwald steengoed, een randfragment rood geglazuurd aardewerk van een bord met gele slibversiering, twee randfragmenten rood geglazuurd aardewerk van een teil, twee randfragmenten, een oor- en een wandfragment rood aardewerk van een grape, een bodemfragment rood geglazuurd aardewerk op standvinnen, afkomstig van een bord met groene en gele slibversiering, en tot slot zeven wandfragmenten rood geglazuurd aardewerk. De vondsten kunnen de laag dateren in de late middeleeuwen tot nieuwe tijd.

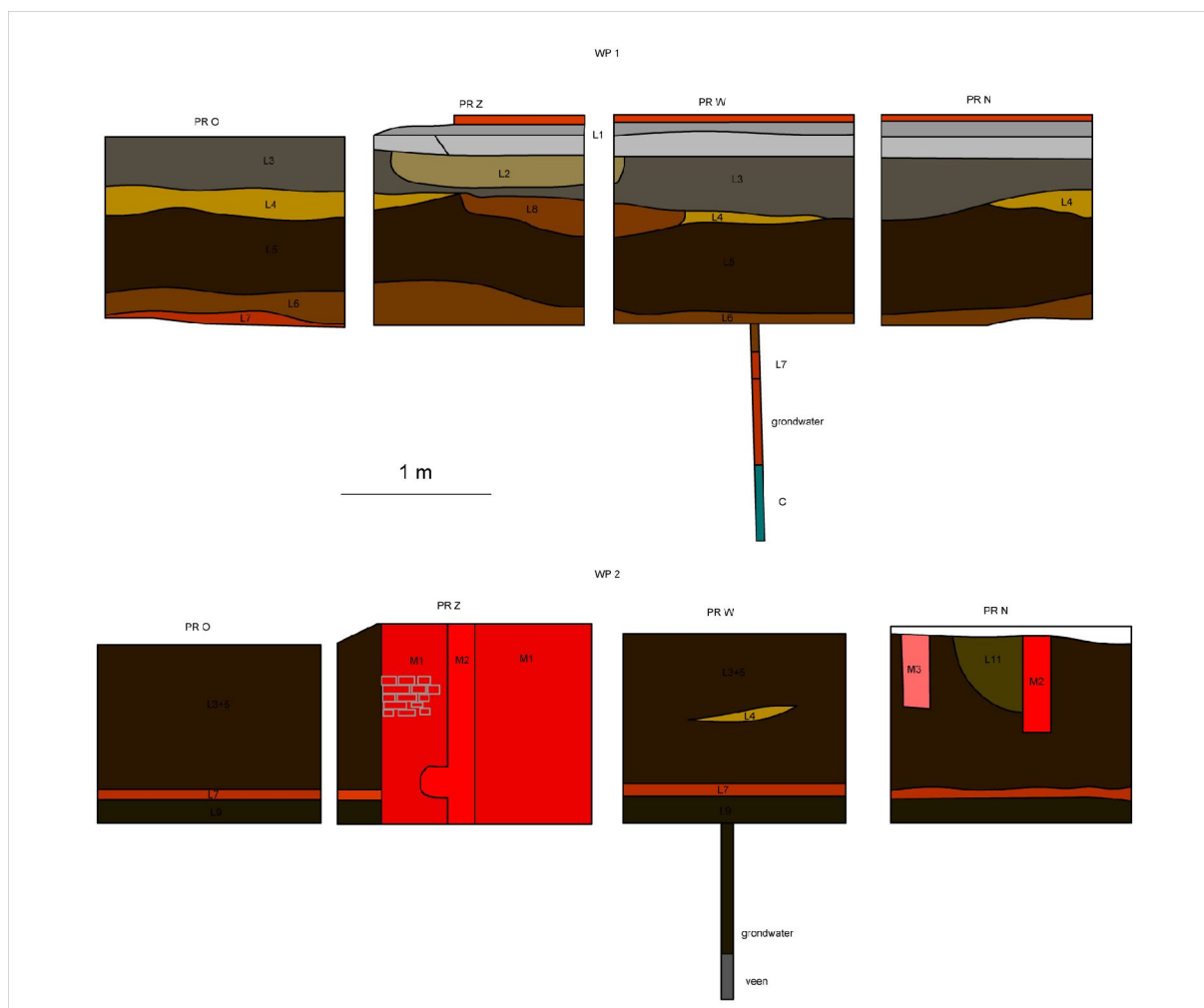

Fig. 15: Profielen werkput 1 en 2

Vondstmateriaal uit laag 7 omvat twee randfragmenten rood geglazuurd aardewerk van een grape, een bodemfragment rood geglazuurd aardewerk, en vier wandfragmenten gedraaid grijs aardewerk. De vondsten kunnen de laag dateren in de late middeleeuwen.

De zuidelijke zijde van werkput 2 werd uitgemaakt door muur 1, een recente muur van een kelder die tot voor kort in gebruik was. Haaks daarop bevond zich een steunmuur uit hetzelfde materiaal. Meer naar het zuiden van deze kelder toe werd nog een recente beerput vastgesteld.

Uit een boring in werkput 1 blijkt dat de bovenzijde van de C-horizont er zich op ca. 2,35 m onder het maaiveld bevindt. Bij een boring in werkput 2 werd op een diepte van 2,14 m een homogene bruine laag aangetroffen, die rijk is aan organisch materiaal en als een pakket veen kan beschouwd worden.

Muur 7 in werkput 4 is een bakstenen muur, die op een iets hoger niveau afgewerkt is met natuurstenen (Fig. 16). De westelijke zijde van deze muur, naar muur 4 toe, is mooi afgewerkt. Dit doet vermoeden dat deze muur zichtbaar was en dat ten westen hiervan geen bebouwing meer aanwezig was. Op muur 7 is later muur 5 gezet, een eenvoudige bakstenen muur.

Fig. 16: Zicht op vloer (muur 4) en muur 7 uit werkput 4

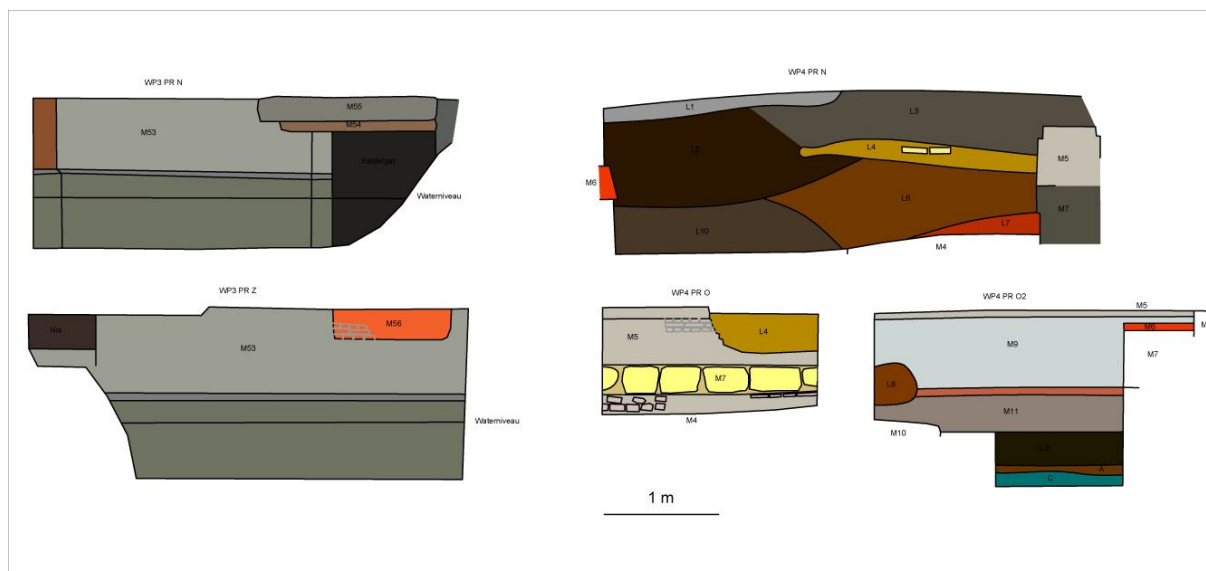

Fig. 17: Profieltekeningen werkputten 3 en 4

In een sondering in de zuidoostelijke hoek van werkput 4 werd, onder een homogene bruine laag, die baksteen en mortel bevat (laag 9), een restant van de A-horizont aangetroffen (Fig. 18). Hieronder kon opnieuw de C-horizont vastgesteld worden. Uit laag 9 is een oorfragment grijs aardewerk afkomstig, dat de laag in de middeleeuwen kan dateren. Ook uit de A-horizont is vondstmateriaal afkomstig, dat bestaat uit een rand- en een wandfragment in gedraaid grijs

aardewerk, afkomstig van een kan, en eveneens te dateren in de middeleeuwen, met name de 13de eeuw.²⁷

Fig. 18: Sondering in werkput 4

Fig. 19: Werkput 3

4.2.3 Werkput 3

Werkput 3 (Fig. 19) wordt apart besproken, gezien dit een kelder omvat, die vooralsnog moeilijk te interpreteren is in relatie tot de andere resten. De muren van de kelder (muur 53), zijn bepleisterd met witte kalkpleister. De vloer kon niet onderzocht worden wegens de aanwezigheid van water. Aan de zuidoostelijke zijde kon een nis vastgesteld worden, terwijl aan de noordoostelijke zijde een ander keldergat vastgesteld kon worden. Er zijn vooralsnog geen aanwijzingen voor een datering van de kelder. Wel kon vastgesteld worden dat er recentere aanpassingen uitgevoerd werden. Deze bestaan uit het aanbrengen van een betonnen blok boven het keldergat in de noordoostelijke zijde en een gat of nis dat dichtgemetst is aan de zuidelijke zijde.

4.2.4 Oostelijke deel

Het oostelijk deel omvat de werkputten 5 tot en met 7. Werkput 5 omvat de resten van een gang (Fig. 20), die noord-zuid georiënteerd is en vele malen verbouwd lijkt geweest te zijn. De meeste muren hebben trouwens een noord-zuid oriëntatie, haaks op de straat, of staan haaks hierop.

Vooraf aan de westzijde van de gang, kon de aanwezigheid van kamers vastgesteld worden (Fig. 21). De meeste muren hier, zoals in werkput 4, muren 11 en 14, zijn bepleisterd. De zuidzijde van de gang lijkt tevens tot vrij recent in gebruik geweest te zijn, aangezien hier een vloer (muur 19) aanwezig is, die bestaat uit brokken baksteen en beton, met een dikte van meer dan 20 cm.

²⁷ Zie De Groote 2008: randtype L64A.

Fig. 20: Zicht op werkput 5

Fig. 21: Kamers aan de westzijde van de gang (werkput 4)

Ter hoogte van muren 25-27, die toegeschreven kunnen worden aan een recent gootje, en onder muur 19, bevindt zich laag 19. Het gaat om een laag met verbrandingsresten, waarin een verbrande ijzeren nagel en een verbrand element van bronzen deurbeslag aangetroffen werden (Fig. 22).

Fig. 22: Deurbeslag

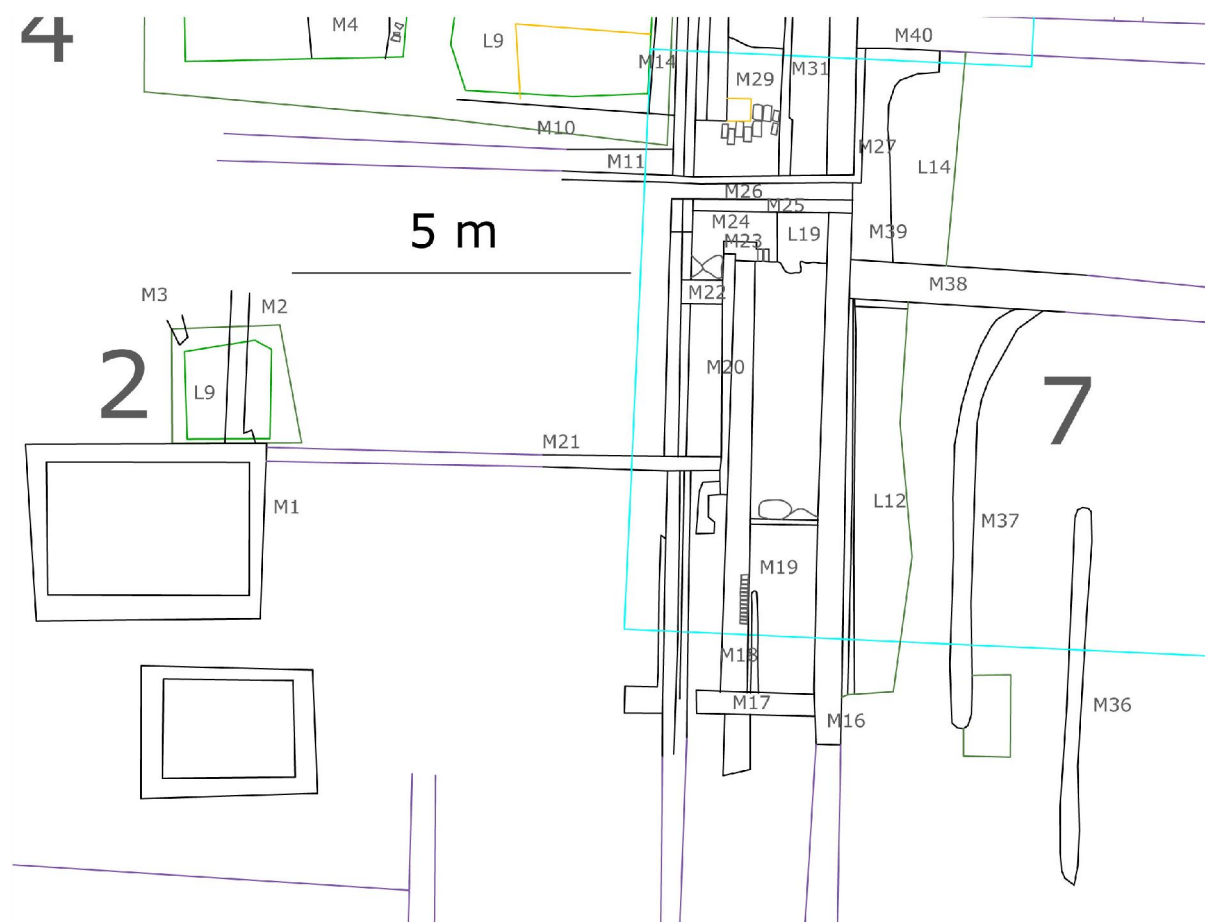

Fig. 23: Detail grondplan zuidelijke deel onderzoeksgebied

Meer naar het noorden toe werden nog enkele vloerresten aangetroffen, ditmaal in baksteen. Om na te gaan of zich onder deze resten nog andere vloerniveaus bevinden, werd een sondering uitgevoerd ter hoogte van muren 29 (vloer) en 30. Daaruit blijkt dat zich onder vloer 29, op een diepte van 27 cm en dus tevens aan de basis van muur 30, een tweede vloerniveau bevindt (vloer 57). Uit de laag tussen beide vloeren (laag 22), werd een wandfragment gedraaid grijs aardewerk gerecupereerd. Op het einde van werkput 5 werd tot slot nog een laatste vloer aangetroffen, vloer 33.

Tussen de besproken vloeren in werd, aan de oostzijde en tegen muur 16, een donkerbruine aslaag aangetroffen (laag 20). Opvallend is dat deze zich net ter hoogte van de recente muren 41 en 42 bevindt, aan de andere zijde van muur 16, en bijgevolg mogelijk hiermee in relatie gebracht kan worden. Wellicht kunnen deze brandsporen dus gerelateerd worden aan de brand in 1914.

Onder de vloerniveaus in werkput 5 en aan de oostelijke zijde van het terrein, werd een homogene bruingele laag aangetroffen (laag 12), die baksteen en mortel bevat, en die zich onder laag 5 bevindt. Hieronder werd de aanwezigheid vastgesteld van een homogene donkerbruine laag (laag 14), met eveneens baksteen en mortel.

Vondstmateriaal uit laag 12 omvat 15 wandfragmenten, een bodemfragment en twee randfragmenten gedraaid grijs aardewerk, waaronder één afkomstig van een teil. Verder omvatte het vondstmateriaal nog een wandfragment rood geglazuurd aardewerk en een wandfragment hoogversierd aardewerk van een kan. De vondsten wijzen op een datering in de 15de tot 16de eeuw.

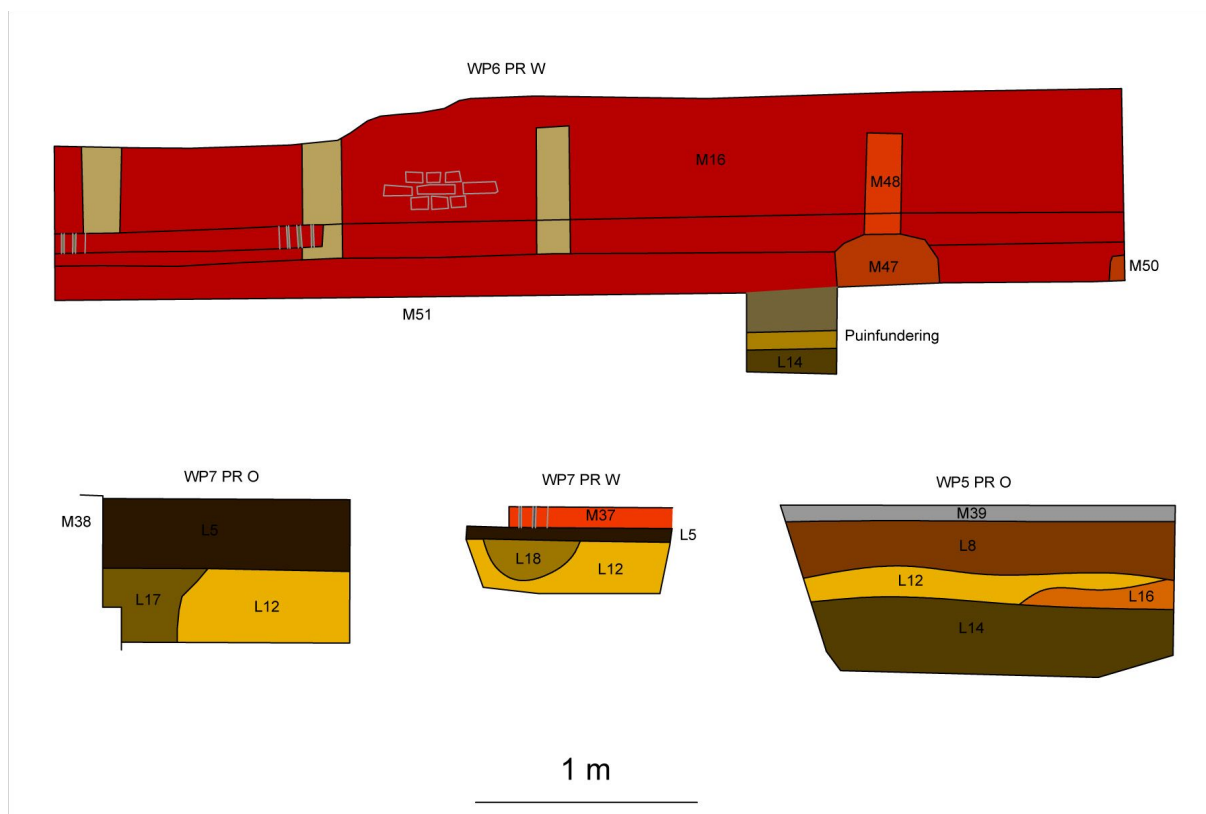

Fig. 24: Profieltekeningen werkputten 6 en 7

Vondstmateriaal uit laag 14 (Fig. 25) omvat een geglazuurde baksteen, twee randfragmenten gedraaid grijs aardewerk van kogelpotten, vier wandfragmenten, een bodem- en een oorfragment gedraaid grijs aardewerk van een kan en twee randfragmenten gedraaid grijs aardewerk van teilen. De vondsten wijzen op een datering in de late middeleeuwen, van de 13de tot de 15de eeuw.

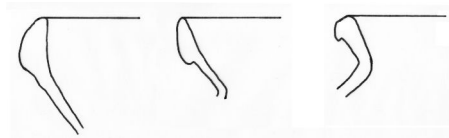

Fig. 25: Vondsten uit laag 14 (schaal 1:3)

Fig. 26: Werkput 6

Werkput 6 omvat een kelder die nog tot voor kort in gebruik was, maar oudere muurresten onder het vloerniveau aanwezig bleken te zijn. Muren 47 en 50 werden ingeplant met een oost-west oriëntatie. Op muur 47 werd later nog muur 48 aangebracht en aan de zuidelijke zijde werd recent nog muur 44 geplaatst. Onder de aanwezige vloer, die tijdens de begeleiding van het uitbreken van de vloerplaat verwijderd werd, en onder muur 47, bleek zich een oudere vloer (vloer 51) te bevinden. Deze is op zijn beurt gelegd tegen muur 46, die een noord-zuid oriëntatie heeft, en waarvan in de fundering natuurstenen ingewerkt zijn.

Werkput 7 omvat tot slot de muurresten 36 en 37 (Fig. 28). Ze hebben beide een noord-zuid oriëntatie, maar aan de noordzijde vertoont muur 37 een absidiale vorm. De latere muur 38 heeft muur 37 verstoord, waardoor het verdere verloop ervan niet te achterhalen is. In de insteek van muur 38 werd een voet en stam van een kelkglas in *façon de Venise* aangetroffen (Fig. 25), wat wijst op een datering in de 17de tot 18de eeuw. Opmerkelijk is dat de resten van zowel muur 36 als muur 37 maximaal slechts twee stenen hoog bewaard gebleven zijn (Fig. 29). In eerste instantie werd rekening gehouden met muur 37 als mogelijke voorloper van de huidige kapel. De ondiepe fundering van de muur lijkt dit echter tegen te spreken.

Fig. 27: Kelkglas uit de insteek van muur 38

Fig. 29: Sondering op muur 37

Fig. 28: Werkput 7

4.3 Fasering

Fig. 30: Weergave van het gebruik van verschillende mortels (groen: zavelmortel, blauw: kalkmortel, rood: cementmortel of beton)

Fig. 31: Verskillend gebruik van baksteenformaten, voornamelijk toegespitst op de lengte (<18: blauw, 18-20: rood en >20: groen)

Tijdens het onderzoek werden reeds twee hoofdfases in de aangetroffen muurresten vastgesteld, een eerste te dateren in de late middeleeuwen tot 16de eeuw en een tweede in de 17de tot 18de eeuw, en konden tevens verscheidene verbouwingen vastgesteld worden. Om verder inzicht te krijgen in de fasering van de gebouwen, wordt onderzocht of het gebruik van verschillende mortels en baksteenformaten hieromtrent meer informatie kan bijbrengen.

In de eerste plaats wordt gekeken naar het verschillend gebruik van mortels. Er kan opgemerkt worden dat kalkmortel de meest gebruikte mortelsoort is. Voor de vloeren werd in hoofdzaak zavelmortel gebruikt. Deze mortelsoort komt voornamelijk in het noordelijke deel van het onderzoeksgebied voor. Tot slot is er nog het gebruik van cementmortel en beton, waar in hoofdzaak aanpassingen in uitgevoerd zijn.

In het metselverband zijn weinig verschillen op te merken: voor de meeste muren werd het staand verband gehanteerd, terwijl voor de halfsteense muren het halfsteens verband toegepast werd.

Verder kan ook gekeken worden naar het verschillend gebruik van de baksteenformaten. Daarbij zijn er voornamelijk verschillen op te merken in de lengte van de bakstenen. De meeste baksteenformaten hebben een lengte tussen 18 en 20 cm. Opnieuw valt op dat baksteenformaten met een afwijkende afmeting, dus zowel met een grotere als met een kleinere lengte, voornamelijk gebruikt werden voor vloeren.

4.4 Afgebakende sites

Uit onderzoek van het aangetroffen vondstmateriaal en de aanwezige sporen en structuren die hieruit reeds afgeleid konden worden, is gekomen tot de afbakening van een site.

De site omvat een aantal muur- en vloerresten, die zich over bijna het volledige onderzoeksgebied uitstrekken. In de eerste plaats werden resten aangetroffen die op basis van vondstmateriaal voorlopig te dateren zijn in de 17de tot 18de eeuw. Het gaat onder meer om de resten van een centrale gang, waar aan de westelijke zijde vertrekken konden vastgesteld worden (met bepleisterde muren), die aansluiten op de centrale gang.

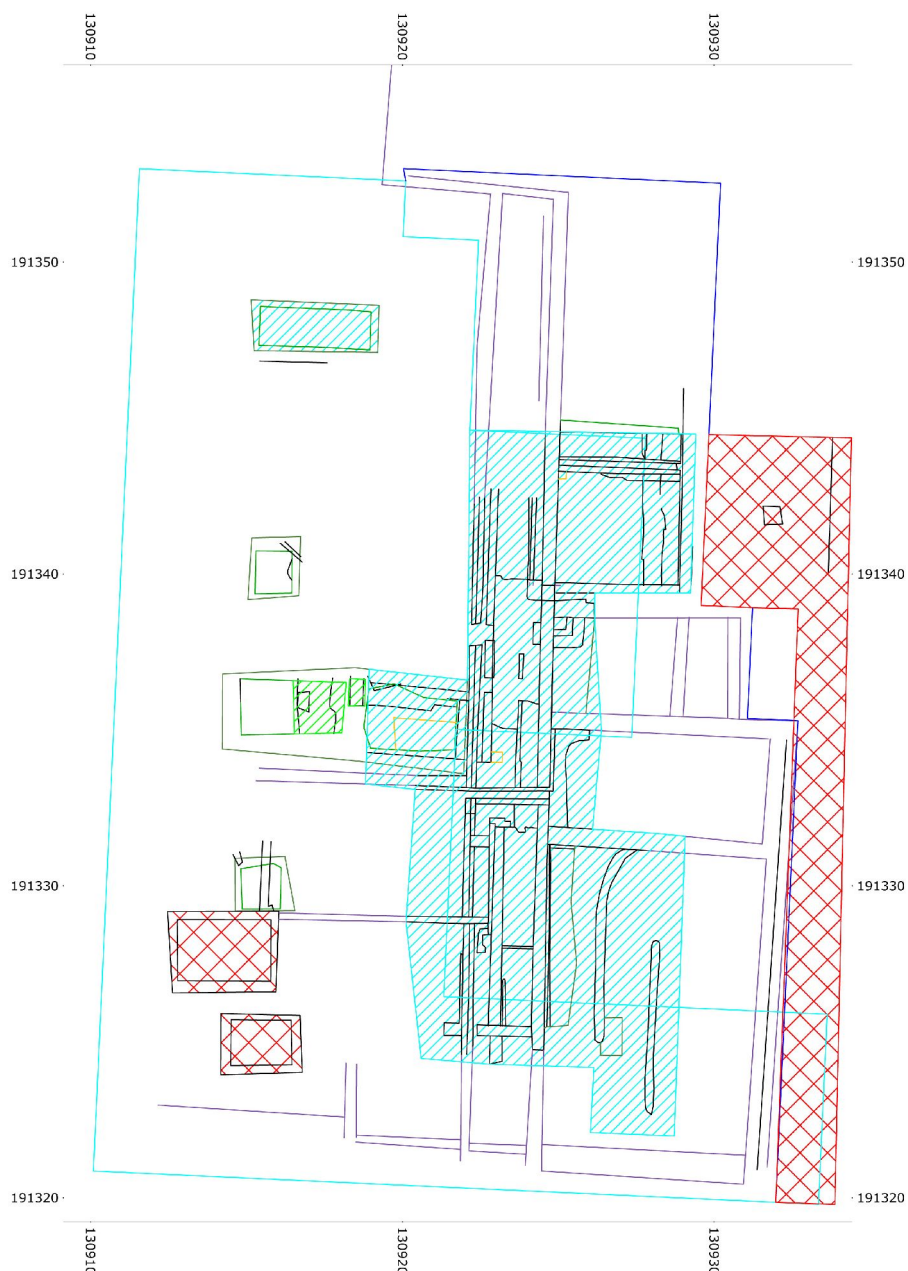

Fig. 32: Gefaseerde weergave van de aangetroffen resten. Groen: 15de-16de eeuw, blauw: 17de-18de eeuw, rood: verstoord.

Aan de oostelijke zijde van de centrale gang werden twee muurresten aangetroffen, waarvan één met een absidiale vorm. Het is vooralsnog onduidelijk wat de betekenis van deze muurresten is. Een interpretatie als resten van een voorloper van de huidige kapel wordt enigszins tegengesproken door de ondiepe fundering van de muurresten.

Tot slot konden resten vastgesteld worden van muur- en vloerresteren die uit een oudere fase dateren. Ze zijn eerder te plaatsen in de late middeleeuwen (15de eeuw) tot 16de eeuw, en zijn mogelijk te relateren aan een godshuis voor arme vrouwen, waar vanaf 1432 eeuwenlang 16 arme vrouwen gehuisvest werden (zie hoger). De resten van deze oudere fase werden aan de westelijke zijde van de centrale gang uit de jongere fase aangetroffen. Het gaat in hoofdzaak om een muur waar natuurstenen ingewerkt zijn. De muur is aan de westzijde mooi afgewerkt en daar was tevens een verharding waar te nemen die bestaat uit brokken baksteen en natuursteen. De zone ten westen van de muur met natuursteen lijkt dan ook niet bebouwd geweest te zijn in deze fase en deed mogelijk dienst als tuinzone.

De aangetroffen resten konden niet geconfronteerd worden met gekende cartografische bronnen, aangezien de vroegste kaarten enkel de kapel tonen en geen gebouwen in de achterliggende zone. Vergelijking wordt pas mogelijk vanaf de Popp-kaart en de Atlas der Buurtwegen uit het midden van de 19de eeuw. Hierop is op het centrale deel van het terrein bebouwing te zien aan de oostelijke zijde. Dit strookt met de aangetroffen resten, die voornamelijk aanpassingen omvatten in de vorm van recente muurtjes, opgebouwd met cementmortel, en betonverhardingen.

De resultaten, op basis van de aangetroffen resten en interpretatie van de afgebakende site, kunnen weergegeven worden op een geïnterpreteerde en gefaseerde kaart (Fig. 32). De oudste resten (15de-16de eeuw) die aangetroffen werden, bevinden zich in het westelijke deel van het terrein. Over het grootste deel van het onderzoeksgebied werden resten aangetroffen die dateren uit de 17de-18de eeuw. Tot slot werden tijdens het onderzoek ook enkele verstoorde zones opgemerkt (rood gearceerd op de gefaseerde kaart). Het gaat enerzijds om een recente kelder en beerput in het westelijke deel van het terrein en een andere kelder (?), een elektriciteitskabine en verschillende kabels, waaronder hoogspanning, in het oostelijke deel van het terrein.

4.5 Besluit

Onderzoek van het terrein leverde muur- en vloerresteren van gebouwen op, die gedateerd kunnen worden in de 17de tot 18de eeuw. Het gaat om een centrale gang met leefruimtes of kluisjes aan de westelijke zijde. Hieronder bevinden zich muur- en vloerresteren uit een oudere fase, te dateren in de 15de tot 16de eeuw. Waarschijnlijk kunnen deze resten in verband gebracht worden met een godshuis voor arme vrouwen, gekend uit historische bronnen. Er werden geen resten aangetroffen die dateren voor de 15de eeuw. Verder kon vastgesteld worden dat enkele zones in recentere tijden verstoord werden. Tot slot dient vermeld te worden dat er geen grondsporen aangetroffen werden.

5 Waardering

5.1 Site 1 – Fasen 1 en 2

Fase 1 omvat muur- en vloerresten die te dateren zijn in de 15de tot 16de eeuw. Ze zijn mogelijk te relateren aan een godshuis voor arme vrouwen dat gekend is uit historische bronnen. Fase 2 omvat muur- en vloerresten van een gebouwstructuur, die te dateren zijn in de 17de tot 18de eeuw. Het gaat onder meer om een centrale gang, geflankeerd door leefruimtes.

Beleving

De belevingswaarde in functie van schoonheid en herinneringswaarde is niet van toepassing aangezien de aangetroffen archeologische resten niet meer zichtbaar zijn aan het oppervlak en ook niet herinnerd worden door mensen uit de omgeving.

Fysieke kwaliteit

- Gaafheid
  - De gaafheid van het terrein lijkt goed omwille van de ophoging van het terrein in het verleden.
  - Ingrepen uit recentere periodes hebben slechts een beperkte verstoring van het bodemarchief veroorzaakt.
- Conservering
  - Gezien de eerder natte eigenschappen van de bodem, tot op zekere hoogte, is bewaring van organisch materiaal mogelijk.

Inhoudelijke kwaliteit

- Zeldzaamheid en informatiewaarde
  - De aanwezigheid van een gebouwstructuur wijst op menselijke activiteit op de site, die gerelateerd lijkt te kunnen worden aan vermeldingen uit historische bronnen.
- Ensemblewaarde en representativiteit
  - Deze site draagt bij tot de vorming van een beeld over de evolutie van menselijke bewoning en andere activiteiten op het perceel, doorheen de tijd.
  - Verder kunnen de aangetroffen resten in verband gebracht worden met de kapel, die tot vandaag in gebruik is.

6 Analyse van de geplande situatie: effecten

Door middel van een analyse van de geplande situatie wordt onderzocht op welke wijze en in welke mate de effecten, zijnde de geplande ingreep in de bodem, de aanwezige archeologische waarden zal beïnvloeden. Dit maakt mogelijk om voor de verschillende effecten, adviezen op te stellen.

Fysieke aantasting van archeologische waarden

De aanleg van een nieuwbouw en daaraan gerelateerde structuren zoals septische putten, noodzakelijk een aantal bodemingrepen, die tot op zekere diepte het bodemarchief volledig zullen vergraven.

Aantasting ensemblewaarde van archeologische waarden

De ensemblewaarde van de archeologische waarden is vrij goed bewaard gebleven doorheen de tijd.

Degradatie van archeologische waarden

De kans op bewaring van organisch materiaal is mogelijk. Indien er grondwaterbemaling wordt geplaatst, kunnen deze reste degraderen.

Deformatie van archeologische waarden

Als gevolg van de druk uitgeoefend door de in te planten gebouwen, zal ook een deel van de onderliggende bodem die niet onmiddellijk fysiek aangetast is, gecompacteerd worden. Ook de zware werfmachines zullen de bodem enigszins verstoren in de zones die niet onmiddellijk fysiek worden aangetast.

7 Aanbevelingen

7.1 Adviezen

Op basis van de waardering van de aangetroffen archeologische sites en analyse van het geplande grondverzet, worden voor het onderzoeksgebied volgende opties overwogen:

Site 1 – meerdere fasen – 15de-16de eeuw en 17de-18de eeuw

Het onderzoek leverde verscheidene muur- en vloerresten op die toegeschreven kunnen worden aan twee fasen. De oudste fase kan gedateerd worden in de 15de tot 16de eeuw en is mogelijk te relateren aan het godshuis voor arme vrouwen, gekend uit historische bronnen. De jongere fase dateert uit de 17de tot 18de eeuw en toont een centrale gang met leefruimtes of kluisjes aan de westelijke zijde en voor het overige nog verscheidene muurresten, die vooralsnog niet eenduidig geïnterpreteerd kunnen worden.

Gezien de hoge informatiewaarde worden de aanwezige resten *in situ* behouden. Dit betekent het stopzetten van de verstorende activiteiten.

Indien een bewaring *in situ* geen optie is, is een behoud *ex situ*, meer bepaald het preventief opgraven van het desbetreffende areaal aangewezen. Het op te graven areaal omvat het hele onderzoeksterrein, met weglating van de verstoorte zones en rekening houdend met een bufferzone van 3 m tot bestaande gebouwen, omwille van veiligheid. Zo wordt een zone van circa 500 m² afgebakend voor opgraving (Fig. 33).

Fig. 33: Advieskaart, oranje: afgebakende opgravingszone

Als aandachtspunt wordt tevens meegegeven dat de omgeving van de nabijgelegen kapel mogelijk gebruikt werd als begraafplaats. Tijdens een eventuele opgraving dient dan ook rekening gehouden te worden met de mogelijkheid dat skeletresten aangetroffen kunnen worden.

De kans op het aantreffen van grondsporen lijkt klein. Dit blijkt enerzijds uit de aanleg van een proefputje tot in de C-horizont, in het oostelijke deel van werkput 4, en anderzijds uit de vaststelling van een pakket veen in het zuidelijke deel van het terrein (ter hoogte van werkput 2 en de muurresten uit werkput 7).

8 Bibliografie

8.1 Publicaties

Beeckman, D./G. Lambrecht (eds.), 2007: *De Cop doorgespoeld. Een 16e-eeuwse beerputvulling anders bekeken*, Dendermonde.

Dauwe, J., 1985: *De militaire gebouwen van de vestingsstad Dendermonde naar de Atlas van Nicolas Jamez (1755)*, (Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, vierde reeks, deel 6).

Dauwe, J., 2010: *Dendermonde in beeld. Iconografie van de stad 13de eeuw-1914*, Dendermonde.

Dhanens, E., 1961: *Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen 4*, Dendermonde.

Groote, K. De, 2008: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)*, Brussel (Relicta Monografieën 1. Archeologie, monumenten- en landschapsonderzoek in Vlaanderen).

Pée, L./ A. Stroobants, 1991: *500 jaar Zwarte zusters te Dendermonde. 1491-1991*, Dendermonde.

Pée, L., 2003: *De Dendermondse geestelijkheid in de schaduw van de Frygische muts - De geestelijkheid en de geestelijke instellingen in het decanaat Dendermonde tijdens de Franse overheersing (1792-1815)*, (Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, vierde reeks, deel 22).

Stroobants, A., 2007: *In vogelvlucht doorheen acht eeuwen ouderenzorg te Dendermonde*, (Dendermondse museum- en archiefberichten 59), 3-5.

Velleman, J., 2005: *Dendermonde, een morfologische geschiedenis*, onuitgegeven licentiaatsthesis Ugent.

Verlaeckt, K., 1999: *Dendermonde archeologisch bekeken: een beknopte historiek*, (VOBOV-info 50).

Vervoort, R., 2004: *Graven onder de markt: archeologisch onderzoek op de Grote Markt te Dendermonde (O-VI). Eerste resultaten opgravingscampagne 2002-2003*, (Archaeologia Mediaevalis 27), 102-106.

Vervoort, R., 2005: *Opgravingen terrein toekomstige stadsbibliotheek Kerkstraat*, www.dendermonde.be

Yperman, W., 2010. *Archeologisch onderzoek in Huis Van Winckel (Dendermonde - Oost-Vlaanderen)*, (AS - Rapportage 2008 – 31), onuitgegeven rapport.

Z.n.: *Bijzondere voorschriften bij de vergunning voor een archeologische prospectie met ingreep in de bodem Dendermonde, Kerkstraat 42*.

8.2 Websites

Agentschap voor geografische informatie Vlaanderen (2011)
<http://geo-vlaanderen.agiv.be/>

Centraal Archeologische Inventaris (2011)
<http://cai.erfgoed.net/cai/index.php>

Databank ondergrond Vlaanderen (2011)
<http://dov.vlaanderen.be>

Nationaal geografisch instituut (2011)
<http://www.ngi.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2011)
Vlaams instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)
<http://www.onderzoeksbalans.be>

9 Bijlagen

9.1 Lijst van afkortingen

CAI	Centrale Archeologische Inventaris
TAW	Tweede Algemene Waterpassing
DHM	Digitaal hoogtemodel

9.2 Glossarium

Ex situ	Tegenovergestelde van in situ.
Hydrografie	Beschrijving van de fysische eigenschappen van waterlichamen en het aangrenzende land.
In situ	Term gebruikt voor de aanduiding van archeologische resten die in dezelfde toestand worden teruggevonden als ze in het verleden door de mens zijn achtergelaten.
Off-site	Sporen die niet onmiddellijk aan een site kunnen toegewezen worden.
Onderzoeksgebied	Deel van het plangebied dat onderworpen is aan een archeologisch (voor)onderzoek.
Plangebied	Het terrein waarop een bodemverstorende activiteit wordt gepland of uitgevoerd.
Spijker	Bijgebouw dat dienst doet als opslagplaats.

9.3 Archeologische periodes

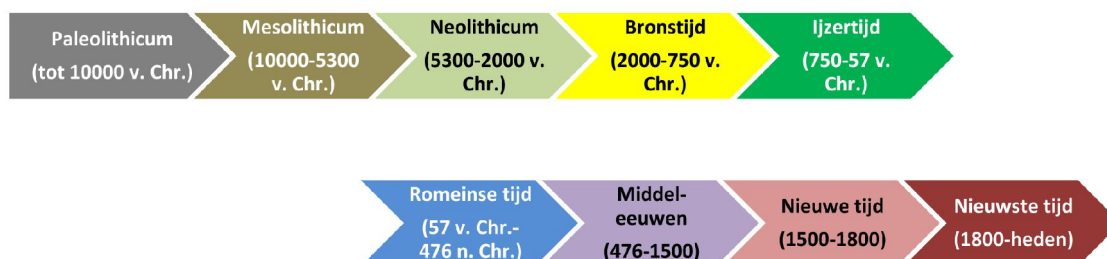

Fig. 34: Archeologische periodes

9.4 CD-rom

Inventarislijsten van het gerecupereerde vondstenmateriaal, van de sporen met beschrijving, van alle tekeningen en van alle foto's zijn digitaal beschikbaar. Dit is tevens het geval voor het dagboek, de foto's, de plannen en tekeningen.

